

Исаков К.А.

УЛУТТУК ОБРАЗДАРДЫН ТАБАРМАНЫ

Исаков К.А.

ДОБЫТЧИК НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВ

Ар дайым эл ичинде болуп, айыл жеринде күн өткөрүп, ошол жерден накта улуттук образдарды таап, эл турмушу менен эриш-аркак жүргөн акын Эсенгул Чопиевдин 1972-жылы "Тамсилдер" аттуу китеби жарык көрөт, андан кийинки жыйнактарына да тамсилдери басылып келет. Тамсилдин артынан түшкөн акындын олжолуу учурлары да болду. Кээде башка авторлордун көлөкөсүндө калган кездери да болбой койбоду. Бул автордун чыгармачылыгында таасир алуу жана ошол таасиринин негизинде чыгарма жазуу тенденциясы кыйла учурда көзгө даана урунат. "Төө, Аюу, Түлкү, Карышкыр, Жолборс, Козу жана Улак" деген элдик тамсилдегидей "Арстан, Карышкыр жана Түлкү" аттуу тамсилде Түлкүнүн адилетсиз эт бөлүштүрүүсү мындайча берилет:

Алдуу менен алсыздын
Достугуна келет күлкү:
Арстан, Карышкыр, Түлкү
Үчөө (бири-бирине таазим этишип),
Бирдикте тамак табууну чечишип, жортуулга чыгышты.
Үчөөлөп далай аркар, кулжа эликтерди... жыгышты. ...
Карышкыр касапчы окшойт болжолу,
Тептең бөлдү бардык олжону.

Буга Арстандын...

кыжыры кайнады:

- Мунун өзүмчүлдүгүн кара! -

Деп Кашабаңдын башын

быркырата чайнады.

Мындай учурда Түлкү

ойломок беле пайданы? ...

- Ардактуум, алыңыз, - деди

олжонун көбүн

Арстандын алдына

бейпилдик менен коюп.

Түлкүгө чексиз ыраазы болуп:

- Ушинтип бөлөөрүңдү билгем!

Бул өтө жакшы жосун.

Туура бөлүштүрүүнү, досум,

үйрөндүң кимден? -

Деп сурады

мээримин төгүп Арстан.

Түкөң эми чочулабай

күркүрөгөн дабыштан

минтип жооп берет:

- Ар нерсеге

Жагдай өзү болот себеп!..

Ооба,

Сизге жаным курман!..

Үйрөнбөдүмбү

Өлүп жаткан Карышкырдан [1].

Ал аллегориялык каармандарын эптүү сүйлөштүрүп, алардын ички дүйнөсүнө, ой-максаттарына сөздөрү аркылуу жетишүүгө аракет кылат. "Камгак менен Теректин сүйлөшкөнүн" байкап чыгыңыз:

Дөөгүрсүгөн Камгак

Ар кимдин салмагын талдап, өзүнө тең таппады.

Анан жанындагы

Теректи каптады:

- Суналасың эби жок,
 Деги, канча болду экен салмагың?
 Эгер таразага түшсөк,
 Уят болуп калбагын...
 Чындыгында мени
 Жер жердигинен көтөрүп жүрөт,
 Ошондуктан, өзүмдү баары ардактап сүйөт.
 Себеби, алтынга тете салмагым! ...
 Деди Терек Камгактын сөзүн
 укмаксан болуп,
 олуттуу суроо коюп.
 - Сазайымды... жалгыз шамал берет
 Ары-бери айдап, -
 Деп күңкүлдөдү Камгак.
 - Өз сөзүң өзүңө айгак...
 Эмесе, эптеп жаныңды бакканга
 Эбиреп мактанба, - деп Терек
 асманга боюн керет [1].

Мындагы эки түрдүү адамдык сапаттары алардын эки түрдүү буюм экендигинде гана эмес, алардын бирине-бири айткан-деген кептеринде да сыр болуп катылып жатат.

Акындын бир катар тамсилдериндеги ойлор эски, темасын окуп жатып эле анда эмне тууралуу сөз айтыларын алдын-ала билип коёсуз. Мисалы, бир тамсилге "Көлөкө" деп ат койсо эмнени билесиз? Албетте, буюмдан түшкөн, арсыз, жансыз, жарык жок болсо жоголуп кетүүчү нерсени. Сиз ойлогондой эле тамсил да дал ошондой:

Сиз билесизби
 Көлөкөнүн жайын?
 Ал кыйнабай жанын,
 Ар дайым
 Адамды ээрчип,
 Даяр из менен басат.
 Себеби, анын
 Убара болгусу келбейт
 Өз алдынча чыйыр жасап,
 Мына ошонусу азап... [1].

Э.Чопиевдин чыгармачылыгы тууралуу кезигинде тамсил изилдөөчү Х.Бапаев мындай пикирин айткан: "Эсенгул Чопиевдин тамсилдеринин арасында капиталисттердин баскынчылыгын ашкерелеген саясый сатира-тамсилдери да бар. "Жөргөмүштүн желеси" аттуу тамсилдинде Чымын анын тарткан желесине кызыгат. Анысынан пайдаланып Чымынды желесине ороп алып, канын соро баштайт. Тамсил мындай мораль берет:

Бул тамсилдеги Жөргөмүштүн желеси

Америкалык империалисттердин саясатынын элеси.

"Кулаалы", "Зордук менен кордук", "Жыландын максаты", "Өрт" сыяктуу тамсилдери да жогорку мааниде жазылган" [2, 95]. Тилекке каршы, кыргыз совет адабиятында аябай көп чыгармалар, алардын арасында тамсилдер социалисттик идеологияга кызмат кылабыз, империализмдин чыныгы жүзүн ачып беребиз деп отуруп, акыры өзүнөн-өзү мезгил сынынан өтө албай, өлүмгө учурады. Ар кандай чыныгы адабият сыяктуу тамсил да бул же тигил идеологияга, бул же тигил тапка, же жеке тараптарга кызмат кылбай, кайсыл доор болсо да эскирбей турган идеялар, образдар менен чыга бериши керек экен, ансыз анын күнү узак болбойт. Абдан көп тамсилдердин азыр окулбай калгандыгы алардын ошол оорусу - өз мезгилинин гана убактылуу көрүнүштөрүн көтөрүү менен чектелгендигине байланышат.

Э.Чопиевдин тамсилчилик өнөрканасына андан ары дагы Х.Бапаев менен кошо аңтарышалы: "Кээде Э.Чопиевдин айрым тамсилдеринде айбандар менен адамдар мамиле кылышат. Мындай болгондо, же тамсил эмес, же адамдардын турмушу эмес, ишенимсиз бир нерсе болуп калган. Мындай тамсилдерине "Мышык менен кампачы", "Койчу менен маралчы", "Короочу, койчу менен Карышкыр" аттуулары кирет. Кайсы бир тамсилдеринин мааниси турмуштагы кайсы кемчиликтерди мыскылдап жатканы белгисиз. Мисалы, "Койчу менен маралчы" деген тамсилин алалы. Ит маралчы, ээси койчуну мактап койгонуна көөп, ыгы келсе да, келбесе да үрөт, аягында мындай мораль айтат:

Жакында ал койчулуктан түшүп,
Койлорунан кол үзүп,
Айлына көчүп кеткени жүрөт,
Журтта калса маралчы
Кантип өмүр сүрөт.

Мындан эмнени түшүндүк? Тамсилчинин эмнени мыскылдаганы анык эмес. Мындай ортосаар тамсилдердин окурмандарга бере турган тарбиялык мааниси аз [2, 95]. Адабиятчынын бул пикири менен толук келишүүгө болот. Бирок ошол эле учурда Э.Чопиевдин тамсилдерин сындап жатып, адабиятчы жанрдын заманга жараша өзгөрүп барарын, андагы каармандар туруктуу мүнөз-аракеттери менен гана кайсыл доор, кайсыл заман болбосун бирдей бейнеде көрүнүүчү, стереотип болуп катып калган нерселер эместигин түшүнө бербейт да, тамсилчиге мындай доомат артат: "Тамсилде символикалык образ тандоодо элдик түшүнүккө таянуу керек. "Ач көз эшек" деген тамсилин алалы. Элдик түшүнүктө Эшекти ач көз дешеби? Жок. Эшекти аңкоо деп айтышат. Ал эми Э.Чопиев Эшекти "ач көз", "жасакер" кылып, ээсинин алдында жүгүнтүп койгону орунсуз. Эшекте аз да болсо ошондой сапат болсо, айтса жарашат эле. "Карышкыр" деген тамсилинде да аны Арстандын алдында жойпуланып, тапканын бердиртип жасакер сыяктанып койгону орунсуз" [2, 96]. Албетте, мындай пикир менен келишүүгө болбойт, эгер ошол Эшек, же ошол Түлкү алардын образын таамай андаган тамсилчинин колуна түшсө ар кандай көрүнүштөрдө кубулуп чыга берет, мисалы, баягы элдик түшүнүктөгү сынчы айткан "аңкоо" Эшек автордун идеясына карап, баатыр космонавт болушу да, баарын билген катчы-референт болушу да, депутат болушу да мүмкүн, болгону ошол Эшекти кандай максатта, кантип пайдаланып жатат, алар кимдер менен мамиле кылууда, маселе ошого байланыштуу чечилет.

Ал эми Х.Бапаевдин тамсилчи Э.Чопиевге койгон дагы бир дооматы тамсилинин маанисин алардын аталыштары менен өзү айтып ("Ач көз Эшек", "Жанбакты Өгүз", "Өгүздүн убадасы", "Аңкоо Төө"), түшүнүк берип койгондугунда [2, 96]. Биз адабиятчынын бул пикирин албетте, колдойбуз.

Жыйынтыктап айтканда, Э.Чопиев көп жылдар бою тамсил жанрында чымырканып иштеп, сатиралык адабияттын бул түрүнө кызмат кылды. Ал эми мезгил анын айрым чыгармаларын эскирткени менен бир катар жакшы тамсилдери кийинки муундарга жакшы тарбиялык таасирдүү курал болуп калганын айта кетүүгө тийишпиз.

Адабияттар:

1. Чопиев Э. Мен ырдаим. - Ф., 1987.
2. Бапаев Х. Тамсил сыры. - Ф., 1974, 122 б.